

10. Шипунова Т.В. Интегративная девиантологическая теория социальной справедливости (общий концепт) / Т.В. Шипунова // Ученые записки Санкт-Петербургского государственного ин-та психологии и социальной работы. — 2012. — Вып. 1. (Т. 17). — С. 1—15.

УДК 323.10 (477)

Н.Г. Ревенко

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ ТА ПОЛІТИЧНА ПРАКТИКА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ТА ВПЛИВИ

У статті розглядаються взаємні впливи та зв'язки політичної свідомості і політичної практики в умовах внутрішньої системної кризи та агресії РФ проти України. Простежуються впливи основних політичних процесів та подій на емпіричний рівень політичної свідомості - уявлення, погляди, стереотипи та переконання, які виникають внаслідок повсякденної практики українських громадян.

Ключові слова: політична культура, політична свідомість, національні інтереси, ідентифікація, політична поведінка, політична практика, агресія, тероризм, політична еліта, політичні партії, виборчі процеси, електоральна поведінка.

В статье рассматриваются взаимосвязи и взаимные влияния политического сознания и политической практики украинского общества в условиях внутреннего системного кризиса и агрессии РФ. Прослеживаются влияния основных политических процессов и событий на эмпирический уровень политического сознания – представления, взгляды, стереотипы и убеждения, которые возникают в повседневной практике украинских граждан.

Ключевые слова: политическая культура, политическое сознание, национальные интересы, идентификация, политическое поведение, политическая практика, агрессия, терроризм, политическая элита, политические партии, избирательные процессы, электоральное поведение.

In the article interrelations and mutual influences of political consciousness and political practice of the Ukrainian society in the conditions of internal system crisis and aggression of the Russian Federation are considered. Influences of the main political processes and events on the empirical level of political consciousness – views, attitudes, stereotypes and beliefs that arise in the everyday practice of Ukrainian citizens are traced.

Key words: political culture, political consciousness, national interests, identity, political behavior, political practice, aggression, terrorism, political elite, political parties, electoral processes, electoral behavior.

Постановка проблеми. У політичному просторі України в умовах системної кризи та агресії РФ спостерігається жорстке протистояння політичних сил, які пропонують суспільству протилежні вектори розвитку. Головними питаннями, навколо яких точиться боротьба, є доля Української держави, її територіальної цілісності, засад демократії, стратегії європейської інтеграції. Результат цього протистояння залежить від того, хто з протидіючих сил отримає підтримку громадян України, які є активними учасниками демократичних процесів, формування органів влади, зокрема. Вибір українців залежить від їх політичних поглядів, переконань, цінностей, настроїв, уявлень, тобто, характеристик суб'єктивного типу, які змінюються швидко та хаотично під впливом непередбачуваних обставин. Тож викликають не тільки науковий, але і практичний інтерес зміни емпіричної політичної свідомості українців та її зв'язки з політичною практикою.

Аналіз актуальних досліджень. Політична свідомість (політичні знання, інтереси, уявлення, цінності) є складовою політичної культури разом із політичною поведінкою (участь у політичному житті, політична діяльність) та функціонуванням політичних інститутів (культури прийняття та реалізації політичних рішень, культури врегулювання політичних конфліктів) [7, с. 26–30].

Феномен політичної культури привертає увагу дослідників завдяки її інтегративному характеру, що дозволяє в комплексі досягнути політичні явища, які раніше розглядалися ізольовано (психологія нації, цінності та норми, кросскультурні взаємодії, тощо).

Окремі елементи політичної культури вивчали Платон, Аристотель, Н. Макіавеллі, Ш. Монтеск'є, А. Токвіль, К. Мангейм. Теоретичною предтечею концепції політичної культури стала теорія суб'єктивно мотивованої соціальної дії М. Вебера та його увага до вивчення цінностей, які є каталізаторами соціальних змін. У першій половині ХХ століття політичну культуру досліджували у пошуках шляхів стабільного та безконфліктного розвитку. У кінці ХХ століття увагу до політичної культури

зумовила відмова від сталінської моделі суспільно-політичного розвитку у країнах Східної Європи. Політична практика виявила, що створення аналогічних політичних інститутів в умовах різних культур дає неоднакові результати [6, с. 38–39].

Отже, політична практика створює потужну мотивацію розробки розгорнутих концепцій політичної культури, які ми знаходимо в працях К. фон Бойме, У. Розенбаума, Д. Каванаха, Д. Елазара, Г. Алмонда та С. Верби. Класичним є визначення політичної культури Г. Алмонда та С. Верби, які зводять її до сукупності сталих політичних уявлень, переконань, почуттів та оцінок і не включають до неї політичну діяльність [1, с. 601].

У сучасній літературі розповсюджені різні підходи до визначення поняття «політична культура». Суб'єктивний підхід трактує її як оцінки, цінності, знання суб'єктів політичного процесу; біхевіористський розглядає політичну культуру на ментальному та поведінковому рівні; культурологічний підхід під політичною культурою розуміє сукупність цінностей та символів.

У вітчизняній соціально-політичній думці сформувалося два теоретичні напрями аналізу політичної культури. Перший з них ґрунтується на уявленні про політичну культуру як про сукупність знань, цінностей, політичного досвіду і традицій, принципів і способів політичної діяльності та функціонування політичних інститутів (Л. Нагорна, В. Цимбалистий, В. Матусевич). Представники другого напрямку визначають і аналізують політичну культуру з точки зору політико-психологічних характеристик індивіда, рівня його політичної розвиненості, вміння реалізувати власні політичні знання в межах функціональної системи (В. Бебик, В. Лісовий, О Рудакевич). Як вважає І. Поліщук, обидва напрями не суперечать один одному і мають бути поєднані з метою більш детального вивчення стану політичної культури [6, с. 41].

Обмежені можливості актуальної публікації не дозволяють звернутися до розгорнутого аналізу складного феномену політичної культури, тож наша

увага зосереджена на політичній свідомості, яка є одним із її структурних елементів. У політичній свідомості, як відомо, розрізняють теоретичний та емпіричний рівні. Теоретична політична свідомість є більш високим рівнем, який спирається на наукові знання. Вона є сукупністю політичних теорій, поглядів та ідей, які формуються на базі наукових досліджень. Емпіричний рівень політичної свідомості є сукупністю уявлень, поглядів, стереотипів, переконань та цінностей, які виникають внаслідок повсякденної практики індивіда.

Метою статті є осмислення взаємних впливів та зв'язків між емпіричною політичною свідомістю українських громадян та політичною практикою в умовах внутрішньої системної кризи та зовнішньої агресії 2013–2015 рр.

Виклад основного матеріалу. У пострадянський період емпіричний рівень політичної свідомості українців сформувався під впливом багатьох чинників, зокрема, політичної системи, ідеологічного плюралізму, багатопартійності. Він є також результатом спостереження індивідів за політичними подіями, за політичною боротьбою різних суб'єктів політичного процесу. Політична практика сучасної України надзвичайно складна і динамічна, тому ми зосереджуємо увагу на зв'язках емпіричної політичної свідомості із найбільш важливими політичними подіями.

Осмислення зв'язків між політичною свідомістю та політичною практикою полегшує введення в науковий обіг цілої низки нових понять для характеристики сучасного політичного простору України: «Майдан», «Революція гідності», «анексія Криму», «агресія РФ», «українське питання», «сепаратизм», «тероризм», «окуповані території» та багато інших. Нова термінологія дозволяє виявити основні особливості та тенденції трансформації емпіричної політичної свідомості під впливом політичних подій.

Складні багатовекторні політичні процеси в сучасній Україні потребують глибокого наукового осмислення в подальших дослідженнях.

Проте вже зараз є очевидним, що політичні події 2013–2015 рр. суттєво впливають на політичну свідомість українських громадян. Найбільш помітними, на наш погляд, є зміни в ціннісних орієнтаціях та настроях українців, про що свідчить політична поведінка, політична активність, зокрема. В попередні роки політична активність переважної більшості українців обмежувалася участю у виборчих процесах і була майже непомітною у діяльності громадських організацій, політичних партій, або масових політичних заходах [8, с. 125]. Проте в подіях Революції гідності спостерігалася масова участь українських громадян у мітингах, демонстраціях інших акціях. Відмова влади від угоди про Асоціацію з ЄС викликала сплеск активності в підтримку стратегії європейської інтеграції України. Революція гідності прибрала проросійську, антидемократичну верхівку влади, що є свідченням орієнтації українців на інтеграцію у цивілізований світ, який побудований на демократичних засадах.

Іншим індикатором політичних цінностей суспільства є електоральна поведінка. Те, що на вільних демократичних виборах свого часу переміг і відсторонений Революцією гідності президент, і парламентська більшість у складі проросійських ПР та КПУ, свідчить що національно-демократичний вектор розвитку країни тоді ще не був пріоритетним для мільйонів українців. Події Революції гідності суттєво вплинули на інтегровану політичну свідомість українських громадян. На парламентських та президентських виборах 2014 року більшість виборців підтримала політичні сили, які відстоюють національно-патріотичні та демократичні цінності. Це був свідомий вибір громадян, про що свідчить соціологічне опитування в кінці 2014 року: 73% відповіли, що зробили правильний вибір, 53% позитивно оцінили діяльність у новообраній Верховній Раді тієї партії, за яку вони проголосували [3]. В той же час 61,5% населення не задоволено роботою ВР, 57% – не довіряють ВР, 71% – не довіряє політичним партіям [5]. Це є наслідком впливів політичної практики в період після Майдану, яка здатна зруйнувати демократичні цінності в політичній свідомості індивідів.

На виборах до органів місцевого самоврядування, очікуваних восени 2015 року, за підтримку виборців в багатьох регіонах України будуть боротися проросійські політичні сили, які не зникли з політичного простору. Може статися, що розчарування діяльністю чинної влади буде сильнішим, ніж усвідомлення небезпеки підтримки проросійських політиків. До речі, почуття розчарування є дієвим чинником виборчих процесів в Україні. Через розчарування українці не обрали президента В.А. Ющенка на другий термін, демократичні сили втратили владу, а українському суспільству довелося відстоювати демократію зі зброєю в руках в Революції гідності.

В сучасних умовах через розчарування владою українці можуть втратити навіть державу. Для розчарування є немало підстав: погіршення матеріального становища, відсутність змін, яких вимагав Майдан, затягування реформ, збереження корупції, свавілля судів та місцевої влади, відсутність інтересу центру до регіонів, бездіяльність влади на місцях. Вивчення громадської думки в грудні 2014 року виявило, що 88% населення вважає, що ситуація в країні змінилася на гірше у більшості сфер життя. У рівні цін та тарифів погіршення зазначили 95% населення, в економічному становищі України (94%), у рівні стабільності (90%), у впевненості громадян у завтрашньому дні (84%), у рівні добробуту родини (84%), в оплаті праці (76%), у сфері соціального захисту (71%), у пенсійному забезпеченні (63%). Майже половина громадян (48%) не готова терпіти матеріальні труднощі заради здійснення реформ, в успіх яких вони не вірять (19%). Тільки 10% готові «терпіти стільки, скільки треба для успіху» і ще 33% згодні потерпіти недовго, не більше року [4].

Таким чином, розчарування владою, зневіра громадян у демократії, активність проросійських політичних сил всередині, російська агресія ззовні – є реальною загрозою програшу національно-патріотичними силами місцевих виборів. Це значно ослабить Українську державу, яка веде війну з російським агресором, може мати непередбачувані наслідки. Проте партії парламентської більшості наразі не виявляють особливої активності в

регіонах. В той же час регіональні лідери ПР не покарані за злочини в Революції гідності, не відсторонені від влади, мають адміністративний ресурс, який виборці все ще не сприймають як злочин. Вони зберегли свого виборця і працюють над розширенням кола своїх прихильників з числа незадоволених ситуацією в країні. Тому питання, чи зможуть національно-патріотичні та демократичні політичні сили перемогти на виборах в органи місцевого самоврядування, залишається відкритим.

В умовах зовнішньої військової агресії вкрай важливим для збереження Української держави та її територіальної цілісності є державна та мовна ідентифікація громадян. Соціологічні дослідження виявляють, що наразі Українська держава є близькою для 95% опитаних (для 73% з них вона є дуже близькою), а українська мова та культура так само близька для 95% населення (для 71% вона є дуже близькою). Лише 5% українців хотіли б, аби регіон, у якому вони проживають, відділився від України, з них 3% віддали б перевагу незалежному існуванню регіону, а 2% – приєднанню до іншої держави [9].

Але після майже річного військового протистояння з РФ в більшості регіонів України зберігається високий рівень ідентифікації українських громадян з російською державою. На Донбасі з нею ідентифікують себе 95% громадян (із них для 53% вона дуже близька), в Нижньому Подніпров'ї – 73,5% (для 32% вона дуже близька), в Причорномор'ї 73,5% (для 27% вона дуже близька), на Слобожанщині – 56% (для 13% вона дуже близька). Навіть на Південному Заході, Поділлі, Поліссі та м. Києві російська держава близька для майже половини громадян (хоча дуже близька для 13–25%). Російська держава є чужою тільки для більшості громадян Галичини (74%) та Волині (56%) [9].

Подвійна культурна (українська і російська) ідентифікація, в частині регіонів – подвійна (українська і російська) державна ідентифікація, є результатом багатьох впливів, які йдуть вглиб нашої історії. В сучасному суспільстві вона посилюється діяльністю проросійських політичних сил.

Партія регіонів, Компартія України, а до них ціла низка інших партій, які вже давно зникли з політичного простору, протиставляли схід і захід країни, акцентували увагу на культурних, етнічних відмінностях українських громадян, розгортали передвиборчу боротьбу навколо так званого питання про захист російської мови. Відповідна тактика дозволяла ПР та КПУ перебувати при владі завдяки російськомовним виборцям, які є більшістю в індустріальних містах сходу та півдня країни. Політика цих партій формувала негативне, навіть, вороже та агресивне ставлення частини громадян до власної країни, до всього українського, підривала єдність суспільства навколо Української держави. Проте під впливом важливих політичних подій само ідентифікація громадян з українською державою весь час зростала: у 2000 році громадянами України себе вважали тільки 46% населення, після Помаранчевої революції – 55%, влітку 2014-го – 64%, на початку 2015-го – 73% [2]. Показово, що з грудня 2013-го по грудень 2014-го року майже на 20% зросла кількість населення, яке ідентифікує себе громадянами України – з 54% до 73% [4].

У виборчих кампаніях 2014 р. проросійські політичні сили відмовилися від політичного бренду «Партія регіонів». Антиукраїнська риторика майже не звучала, проте від політики дезінтеграції українського суспільства вони не відмовилася. Нові ярлики – «бандерівці», «фашисти», «укропи» та інші запущені в обіг, використовуються для формування зневажливого, ворожого ставлення до України. Парадоксально, що громадяни, які вороже ставляться до Української держави, очікують від неї соціального захисту та забезпечення соціально-економічних потреб. Таким чином, процес трансформації державної само ідентифікації є надзвичайно складним, частина громадян України ще й досі не до кінця усвідомлює, до громадян якої держави вона належить, в межах яких державних та національних інтересів може реалізувати власні інтереси.

Емпірична політична свідомість сучасного українського суспільства значною мірою формується під впливом військової агресії РФ проти України.

Як відомо, РФ окупувала українські території (Крим, Донбас); цілеспрямовано знищує підприємства та інфраструктуру Донецького регіону; руйнує суверенітет держави (вимагає змінити державний устрій та зовнішньополітичну стратегію, не визнає права України самостійно формувати власну внутрішню та зовнішню політику); ліквідує засади демократії (проводить псевдо референдуми в захоплених регіонах); знищує українську, татарську культури, мови, (заборонила українські школи, підручники, музеї, українське та татарське теле- і радіо- мовлення на захоплених територіях); розповсюджує тероризм (озброює, фінансує бойовиків); веде інформаційну війну проти України.

Проте, навіть під тиском загальновідомих фактів українці досі не до кінця усвідомили, що інтереси РФ є антиукраїнськими, загарбницькими. Частина українських громадян воює на боці агресора, негативно оцінює дії України, спрямовані на захист власної територіальної цілісності. Яскравим індикатором є також процес визнання РФ країною-агресором. В парламенті, в органах місцевого самоврядування такі рішення приймаються непросто. Цей процес розтягнувся у часі: навіть у квітні 2015 р. він далекий до завершення.

Про важке сприйняття інтересів РФ як антиукраїнських та вбивчих українською елітою свідчить затягування рішень про санкції проти неї, продовження торгівлі з Росією, чинність закону про стратегічне партнерство з РФ, багато чого іншого. Безперечно, є яскраві свідчення усвідомлення ворожості РФ: позиції українських воїнів, волонтерів, пересічних громадян.

Відсутність чіткої ідентифікації власних інтересів з національними інтересами України та розуміння, що РФ реалізує свої імперські інтереси за рахунок національних інтересів України, тобто, кожного українця, є дуже небезпечними. Саме завдяки цьому проросійські політичні сили зберігають свою присутність в органах влади в Україні, мають змогу діяти на користь інтересам РФ. «П'ята колона» також не без підстав сподівається на підтримку виборців на наступних виборах до органів місцевого самоврядування. Збереження влади та впливів проросійські політичні сили,

безперечно, застосують для роздмухування сепаратистських настроїв, посилення дестабілізації в окремих регіонах, руйнування Української держави.

В умовах агресії РФ українці, нарешті, усвідомили, що Україна має зовнішнього ворога і це змінило їх ставлення до вибору зовнішньополітичного курсу країни. Заперечення існування будь-яких зовнішніх ворогів було чи не найвагомим аргументом противників вступу України до НАТО. Важливим індикатором усвідомлення наявності зовнішнього ворога є переоцінка громадянами ролі НАТО у сучасному світі та значення союзу України з НАТО. Соціологічні дослідження зафіксували зростання прихильників вступу України до НАТО, яких наразі є більшість серед громадян України, а 46% населення вважає, що це є засобом забезпечення безпеки Української держави. Показово, що у 2013 році так думали тільки 13% українців, а 42% вибирали нейтралітет України. Зокрема, у січні 2015 р. за приєднання до НАТО висловилося навіть 17% жителів Донецька. Як відмічає директор фонду «Демократичні ініціативи» І. Бекешкіна, «такого ніколи не було», у кращому випадку раніше там знаходилось 3–5% прихильників Альянсу [2]. Про зміни настроїв щодо НАТО свідчить також відміна ВР позаблокового статусу України.

Чи не найболючішим для українців є усвідомлення того, що зовнішнім ворогом України є РФ. Попри те, що РФ майже завжди вороже ставилася до Української держави, втручалася у внутрішні справи, вела з нею торгові та газові війни, українці не бачили у сусідці зовнішнього ворога. Наразі 70% українського населення вважає, що ми воюємо з Росією [2]. Прискоренню ідентифікації РФ як ворога сприяла анексія Криму, війна на сході, фінансування та озброєння тероризму. Індикатором такої ідентифікації РФ є відмова багатьох українців від російських товарів, зменшення прихильників зближення України з РФ із 46% до 22% після 2014 р. [2]. Але небажання визнати РФ країною-агресором свідчить про складність цього процесу.

Не просто дається українцям усвідомлення того, що в Україні йде війна, загроза тероризму є реальною, його джерела та носії (терористичні організації) знаходяться в Україні. Про це свідчить складний процес прийняття рішень про визнання так званих ДНР та ЛНР терористичними організаціями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, в умовах системної кризи та агресії Російської Федерації під впливом політичних подій відбуваються суттєві зміни у емпіричній політичній свідомості українського суспільства. Насамперед, змінюються політичні пріоритети українців: спостерігається зростання ідентифікації з Українською державою та власних інтересів із загальнонаціональними; збільшується прихильність до європейської інтеграційної стратегії України та демократичних цінностей. Українці, нарешті, переконуються у антиукраїнській політиці РФ, усвідомлюють існування зовнішнього ворога, яким є РФ, підтримують вступ до НАТО. Зміни у емпіричній політичній свідомості, з свого боку, впливають на політичні процеси. Найбільш помітним є початок процесу відсторонення проросійських антидемократичних політичних сил від влади, оновлення політичних еліт, звуження впливів проросійських партій. Проте означені зміни у політичній свідомості ще не набули сталого характеру. Наразі ми не можемо зробити висновок, що спостерігається стійка тенденція змін в бік демократичних та національно-патріотичних цінностей. На наш погляд, ще зберігається небезпека повернення до старих пріоритетів, як це вже було через розчарування після Помаранчевої революції. У подальших дослідженнях мають бути осмисленими чинники формування та наслідки складних трансформацій емпіричної політичної свідомості в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антология мировой политической мысли: в 5-т. — Т. II. Зарубежная мысль XX в. — М. : Мысль, 1997. — С. 601.

2. Бекешкина И. Большая перемена. 70% опрошенных убеждены, что Украина воюет с Россией [Електронний ресурс] / И. Бекешкина. — Режим доступу : <http://focus.ua/country/325447/>.
3. Вибором задоволені, але віри не ймуть [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/events/viboromi-ne-imut.htm>.
4. Громадська думка: підсумки 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/jjorjojkrkhpkr.htm.
5. Громадська думка післявиборчого опитування [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2015a/gromadska-dumka-pisljaviborchogo-opituvannja.htm>.
6. Поліщук І.О. Еволюція культури політичних виборів в Україні : [монографія] / І.О. Поліщук. — Х. : ХНУ, 2008. — 352 с.
7. Поліщук І.О. Концепція політичної культури: структурний аспект / І.О. Поліщук // Персонал. — 2005. — № 6. — С. 26—30.
8. Хилько М. Політична культура населення України: аналіз розвитку громадянських якостей / М. Хилько // Політичний менеджмент. — 2007. — № 1. — С. 115—126.
9. Що об'єднує та роз'єднує українців – опитування громадської думки України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2015a/sho-obednue-ta-rozednue-.htm>.

УДК 327: 316.354:355.1

Р.Г. Рудя

СУЧАСНА ВІЙСЬКОВА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню особливостей сучасної військової глобалізації в площині політології. Здійснюється спроба аналізу військової глобалізації, виділення її основних етапів і ознак. Акцентується увага на ролі військової політики та тісному взаємозв'язку політики і армії. Відмічається специфічний вплив домінуючих у сучасному світі глобалізаційних процесів на армію та військову сферу в цілому.

Ключові слова: глобалізація, військова глобалізація, військова політика, армія.

Статья посвящена исследованию особенностей современной военной глобализации в плоскости политологии. Осуществляется попытка анализа военной глобализации, выделения ее основных этапов и признаков. Акцентируется внимание на роли военной политики, тесной взаимосвязи политики и армии. Отмечается специфическое влияние доминирующих в современном мире глобализационных процессов на армию и военную сферу в целом.

Ключевые слова: глобализация, военная глобализация, военная политика, армия.

Article is devoted research of features of modern military globalization in the plane of political sciences. Attempt of the analysis of military globalization, allocation of its basic stages and signs is performed. The attention is focused to roles of a military policy, close interrelation